

A TÁROGATÓ

„Nómen est ómen”, tartja a latin bölcselet, ami – mint általában – ezúttal is találó. Az élő és élettelen tárgyak nevei a legkorábbi időkben olyan tulajdonnevek voltak, melyek pontosan jellemezték gazdájukat. Hangszerek esetében a felhasznált anyag, a sajátos forma, a hangkeltés módja vagy a hangszer jellegzetes hangja adhatott ihletet a névadónak. Íme néhány példa:

Húrból és fából készült a legkorábbi húros hangszer a hárfa. Neve a felhasznált anyagokra utal (húr-fa = hárfa), ami még ma is jól érthető magyarul.

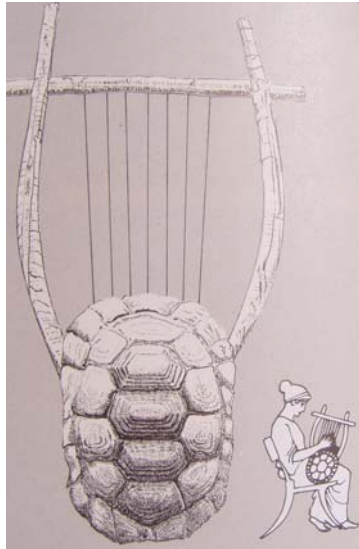
Formai jellegzetessége alapján kapott nevet a sztyeppei rokon népeink körében ma is használatban lévő, domború fenekű hangszer, a dombra, ami a mi tamburánkkal rokon.

A megszólaltatás módja adta a nevet a furulyának.¹ Ebben a névben a levegő mozgását idéző „fú” hangzásra ismerhetünk. Fú-t mondunk, ha a tűz, vagy gyertya lángját el akarjuk fújni, és fű-t, ha úgy fújunk a tűzre, hogy jobban égjen (fűtünk). A mozgó levegő, a szél fú, fújdogál. „Fúdd el jó szél, fúdd el...” – énekeljük a dalban, s a rekkenő hőségben jólesik az enyhe fuvallat. A légmozgás hiányát is ezzel az „f” hangzóval jelenítjük meg. Fülledt a levegő, ha szél se rebben, ilyenkor fojtogató a hőség. Akinek a torkát szorongatják, nem kap levegőt, fuldoklik, aki a víz alá merül, megfullad, vízbe fúl. A furulya neve talán a fúj - rá összetételből alakult ki.

A magyarság egyik nemzeti hangszerének tekintett tárogató, vagy másként tárogatósip nevéből nagy valószínűséggel következtethetünk a hangszer történetére. .... A magyar nyelv jól megkülönbözteti a tár, és a nyit igéket. Az előbbi mindig páros dolgokra vonatkozik. Kitérhetjük az ajtó vagy ablakszárnyakat, széttárhatjuk a kezeket, lábakat. Tár igénk ellentéte: zár.

Nyitni az egyszárnyú ajtót, ablakot szoktuk. Kinyithatunk bőröndöt, felnyithatunk konzervet, a virágok pedig a napsugár hatására maguktól nyílnak.² A nyitás ellentéte a csukás.

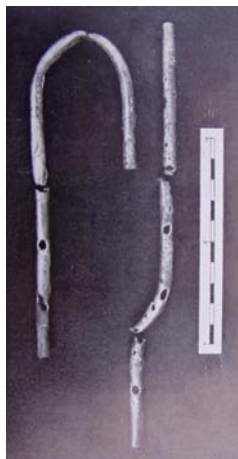
A tárogató hangszernév tehát világosan utal valamire, ami páros és alkalmas a széttárára. Ez nem egyedülálló. Ismerünk más hangszert is, aminek a nevében szintén a tár igealak jelenik meg. Ez az ókori hangszer a *kitáró*, aminek görög névváltozata, a *kithara* vált közismertté.³ E lantféle húros hangszer két húrtartója az ég felé kitért karokat idézi, ami a hangszer elnevezését kellően magyarázza.

Kitáró, a görög kithara

Hasonló logika vezetett a tárogató hangszernév kialakulásához is. Mivel sípról van szó, az eredeti tárogató minden bizonnyal a kettőssípok között keresendő. Ezek között is a széttárt szárú kettőssípokra kell a figyelmet fordítanunk, a párhuzamos kettőssípok itt logikusan nem jöhetnek számításba.

A széttárt szárú kettőssípok – tárogatók – legkorábbi ismert példánya a sumér Ur város királysírjainak feltárásából került elő. A hangszer ezüst csövekből készült sípszárat és szalmasípokat tartalmazott. Ebből természetesen csak az ezüst csövek vészelték át a föld alatt eltöltött évezredek, a szalmasípok elporladtak. Bár a sípszárok nagymértékben deformálódtak, a hangszer rekonstrukcióját sikerült elkészíteni. Ebben segítséget jelentett az ásató régész pontos leírása.⁴

*Sumér tárogató ezüst sípjai
Ur város királysírjaiból*

A legelső tárogató kettőssípok dallamsípból és kísérésípból álló ellentétpárt alkottak. A megszólaltatást az ókori sípokon általános, folyamatos fúvástechnika jellemezte. Ezt a síptípust – hasonló mérettel és azonos hangzással – több ezer éven át nyomon tudjuk követni az ókori kultúrákban.

Ókori tárogatók Babilonból és Rómából

A kettőssípok hagyományos anyaga a nád, ami valószínűsíti, hogy az ezüst csövű hangszerek a nádból készült sípok mintájára készültek. Nádcsővek korábbi használatára utal az a díszítés is, ami az Ur városi kettőssípok csövein látható. A sípszárak felső végétől ujjhossznyira kettős bemetszés található. Ez a bekarcolás a Sumériában használt nádcsővek csomós részét utánozza. E szerint az eredeti, nád sípszárú hangszerek csövein az ennek megfelelő helyen csomó volt, amit belül át kellett fúrni, vagy égetni.⁵

*Nádszárú tárogató és az Ur-i ezüstsíp
rekonstrukciója*

Az ezüst csöveken megjelenő díszítést tekinthetjük csupán a hagyományőrzés szép példájának, de ennél többet is elárul.

Az ókori kultúrákra csakúgy, mint minden természet-közeli kultúrákra az ésszerűség, a jól átgondolt anyagszerűség volt jellemző. Ahol sok kő volt, ott kőházakban laktak, ahol az agyag állt rendelkezésre, ott vályog vagy téglaházakat építettek és így tovább. Így van ez a hangszerekkel is, melyeket a helyben található anyagok felhasználásával igyekeztek elkészíteni. A síp szárához használt nádcsőveket tehát logikusan úgy kellett volna méretezni, hogy az a nádcső két íze közötti szabad

csőrészt tartalmazza. Joggal merül föl a kérdés, miért nem ilyenek a sumér sípok nádcsövei? A választ a helyi nádanyag minősége adja meg.

A szalmasípoknak a nád sípszárba szorosan kell illeszkedniük. Ez meghatározza a felhasználható nádcsövek belső átmérőjét (kb. 4-6 mm.). A mezopotámiai, vagy mediterrán nádtípus (*Arundo donax*) ilyen belső átmérő esetén 15 - maximum 20 centiméteres csövet biztosít. Ez pedig nem adja ki azt a csőhosszat, ami az ezüstsípon megszólaló c' alaphangú skálához szükséges. A kívánt hosszúság tehát csak úgy volt elérhető, hogy két nádízt használtak föl, a közte lévő csomó átszakításával.

Ez a csomós sípszár már nagyon régóta megszokott forma lehetett, különben a fémcsöveken nem utánozták volna. E szerint, a csomók meghagyásával kialakított sípszár olyan méreteket örökölt, amihez a folyamvölgyben nem találtak alkalmas anyagot. Mindezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy *az Ur városi kettőssíp az ókori Mezopotámiában nem őshonos hangszer!*

A sumér rejtély már régóta foglalkoztatja a tudományt. Azt tudjuk, hogy ez a kultúra minden előzmény nélkül jelent meg Mezopotámiában fejlett gazdálkodással, anyagi és szellemi műveltséggel és írásbeliséggel. A történészek szerint a népesség egyik domináns csoportja valahonnan északról települhetett a folyamközbe, esetleg éppen a Kárpát-medencéből.⁶ Ez, a sumér kultúra folyamközi jellegzetességei ismeretében, nagyon is valószínű.

Az pedig bizonyos, hogy a Duna-Tisza közén olyan nádfaj terem (*Phragmites communis*), amelynek két csomó közti ízei az adott belső átmérő esetén a 25-30 cm-t is kiadják. Ez tökéletesen alkalmas a kívánt hangzású kettőssípok elkészítésére. Ilyen nádcsöveket a Kárpát-medence egész területén bárhol találhatunk különösebb nehézség nélkül.⁷

Sumér tárogató és magyar nádcsövek

Mindez nagyban valószínűsíti, hogy a szalmasípval megszólaltatott, széttárt szárú kettőssípok a Kárpát-medencében alakultak ki. Innen vihették magukkal a mezopotámiai bevándorlók, akik az ott talált anyagokat a már korábban megszokott hangzáshoz idomították, vagyis a rövidebb ízű nádakból a csomó átszakításával készítettek hosszabb csöveket. Az Úr városi tárogató tehát a sumér kultúra egy részének Kárpát-medencei eredetét bizonyítja!

Valószínű, hogy a kettőssípok (tárogatók, majd később dudák) szoros kapcsolata a pásztorkodással már a neolitikus időkben elkezdődött. A tudatos gabonatermesztés eredményeként a növények kemény szára elpuhult. Ez a szalmaszál már alkalmassá vált síp készítésére. A szalmasípokat pedig – mint tudjuk - már a történelem hajnalán is párosával fújták. A két síp együttszólásával kialakított harmonikus polifónia, a folyamatos fúvással együtt, olyan sajátos hangzást eredményezett, amit az élővilágban csak az ember volt képes létrehozni. A kettőssípok így alkalmasak voltak arra, hogy az ember messziről jelezze jelenlétét. Ez pedig a vonuló állatsordákat kísérő vadászok számára jelentett előnyt. A hangjelzéssel megelőzhatték a konkurens ragadozókkal való nem kívánatos összeütközéseket. A követő vadászokból idővel pásztorok (pást örök, pást urak) lettek, így a kettőssíp, majd a középkortól a bőrduda, a pásztorok jellemző hangszereként maradt fenn napjainkig.

A tárogatókból az eltelt évezredek alatt különböző típusok alakultak ki. Közismert a görögök kettőssípjá, amelynek fúvásakor pofaszorító szíjat használtak.

Görög tárogató pofaszorító szíjjal.

A vékonyka szalmasíp és a vastag, hosszú sípszár közötti átmenetet lépcsőzetesen bővülő nádcsövecskék biztosították. Ezt később tölcseresen táguló fémcső helyettesítette, ami az ún. töröksípok kialakulásához vezetett. Ez a nagy hangerejű hangszer már túl sok levegőt igényelt ahhoz, hogy egy ember képes legyen a sípokat egyszerre fújni, ezért a két sípot két ember fújta külön-külön. A sípszáron így már két kéz ujjai voltak elhelyezhetők, a hanglyukak száma itt négy helyett nyolc lett.

Magyar tárogatók a kuruc korból.

Bár az így kialakult szimpla síp elvesztette tárogató jellegét, a .....párban előadott zenében az eredeti kétszólamú hangzás fönmaradt. Ez esetben az egyik zenész a dallamot játszotta, a másik pedig a néhány hangból álló kíséretet. Ez a szokás napjainkig fönmaradt.⁸ A magyar tárogatót a hazai kutatás a töröksípokkal rokon hangszernek tekinti.⁹ Egy 19. századi leírásból pedig arról értesülünk, hogy: „A tárogatót Pénzes János volt katona és Illés nevű nógrádmegyei hajdú fújta.”¹⁰ E szerint, nem is olyan régen, a tárogatókat még hagyományosan, párosan fújták. Az ókori szalmasípos tárogatók másik változatát az etruszkoknál találjuk. Ők nem a töröksípféle ún. „oboa” típusú¹¹ kettős nyelvű sípot, hanem a „klarinet” típusú¹² szimpla nyelvű sípot fejlesztették ki.

Etruszk tárogató klarinetsípval a tarquiniai sírkamra freskójáról

A képen jól látható, hogy a zenész a sípot az ajkai között tartja és nem a szájüregében, mint azt a görögök szokták, ezért nem is alkalmazhat pofaszorítót. A

felfújó pofazacskó azonban mutatja, hogy a fúvástechnika ennél a tárogatónál is megtartotta folyamatos jellegét. Ezen a falfestményen jelenik meg a klarinét típusú hangszerek ma ismert legkorábbi ábrázolása. E szerint a klarinét etruszk találmány! Az etruszkok eredete és az ókori kultúrákban betöltött szerepe máig vitatéma. Sokan ragaszkodnak ahhoz az elmélethez, mi szerint az etruszkok a görögöktől vették át kultúrájukat.¹³ Talán ennek alátámasztását kívánta szolgálni az a nyilvánvaló hamisítás, ami egy nagy nevű, tudományos igényű folyóiratban, a National Geographic 1988 júniusi számában látott napvilágot. A lap 706-707. oldalán egy rekonstrukciós festményt találunk, ami a tarquiniai sírkamra freskói alapján elképzelt korabeli életképet ábrázolja. A kép azonban nem az említett freskó hangszerét ábrázolja, hanem a görög hagyományokból ismert pofaszorító sípot.¹⁴

*Hamisított rekonstrukciós kép
A National Geographicből.*

Az ajkak közt szorított sípok helyett a modern festmény síposa láthatóan valami mást tart a szájában. Az idézett cikkben ugyan megjelenik az eredeti etruszk sípos is, de csak egy negyedoldali képen. Ezzel szemben a hamisítvány két teljes oldalt betöltő ábrázolás. Alkalmas arra, hogy a gyanútlan olvasót megtévevse.

A tárogatósíp tehát ősi magyar hangszer. Már a neve is utal rá, hogy széttárt szárú kettőssíp, ami az ókor jellemző hangszere. A korabeli ábrázolások azt mutatják, hogy a tárogatót és a kitarót rendszerint együtt használták. Ez a párosítás a zenei teljesség igényét mutatja. A két hangszer kiegészíti egymást. Míg a síp az állandóságot jeleníti meg (hangzásban és hangerőben egyaránt) kis hangterjedelmű, motivikus zenével, addig a kitaró nagyívű akkordkísérete a dinamikát és a ritmust szolgáltatja.

kitáró és tárogató

A tárogató hangszernev tehát azt bizonyítja, hogy a magyar történelem és kultúra sokezer éves múltra tekint vissza.¹⁵ A síp kialakulása legnagyobb valószínűség szerint a Kárpát-medencében történt. Ebből fejlődtek ki évezredek alatt azok a típusok, melyek a középkor legjelentősebb hangszerei voltak (dudák, töröksípfélék). Végül a tárogató adta a mintát annak a két fontos hangszernek is, melyek máig a modern szimfonikus zenekarok elengedhetetlen tartozékai; az oboa és a klarinét.

---

¹ Hazai és idegen nyelvészek még nem tudtak megegyezni abban, hogy a furulya név szláv vagy román eredetű. Az mindenesetre biztos, hogy a Kárpát-medencén kívül más szláv nyelvekben nem található. A latin nyelvekben sem. Valószínű, hogy a furulya fűvására utaló fű szócska a tűz megismerésével és használatával egyidejű, amikor még latin nyelvekről nem beszélhetünk. És hol vannak akkor még a szlávok?

² A nyílik ige és a nyíl főnév rokonsága nem lehet kétséges. Akit nyíllal eltalálnak annak a testén seb nyílik.

³ HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András és SZEMADÁM György: JELKÉPTÁR Helikon Kiadó 1990. 88. o. „Citera (antik kithara)... A szitár (lantszerű citera) a hangok filozofikus mélységeit / magasát „kitáró” hangszer, a zene öntörvényű jelbeszédével.” A mű kiadása idején már meg lehetett kockáztatni az ókori görög kithara és a magyar kitáró közti fogalmi azonosság feltételezését. A formai kapcsolat már ennél is többre, az összefüggés bizonyosságára mutat.

⁴ WOLLEY C. Leonard *Úr excavations* London és Philadelphia 1933, 258. o. COLLINSON Francis *The Bagpipe* London 1975, 9-14. o. A sumér tárogató csövei tíz hüvelyk hosszúak (25 cm), a hangnyílások közötti távolság pedig egy hüvelyk (2,5 cm). A dallamsípon négy, a kísérősípon három hangképző nyílás van. A dallamsípon, a cső végén szóló alaphanggal (véghanggal) együtt c’ alaphangú, öt hangból álló ún. pentakord hangsor szólaltatható meg. Az egymástól azonos távolságra elhelyezett hangnyílások olyan skálát

---

eredményeznek, melynek harmadik hangja (a terc) semleges, vagyis nem dúr és nem is moll jellegű. A dallamsíp mindig a jobb kézben volt, a rajta játszott dallam mellé a háromlyukú, balkezes sípon adtak elő kísérszólamot.

⁵ WOLLEY id. m.

⁶ MARTON Veronika *A sumir kultúra története* Magánkiadás 2000. Első kiadás: Miskolci Bölcsész Egyesület, 1998.

⁷ Budapesten a Szilas patak partján is gyűjthető olyan nádszál, ami a sumér sípok méretének megfelelő.

⁸ A törököknél ma is párban játszanak, ahol mindig a kezdő, fiatal zenész a kísérsípos. Ez alatt gyakorolhatja az órákon át tartó folyamatos fúvást. A zene így megtartja az ókori eredetű polifóniát.

⁹ SÁROSI Bálint *Hangszerek a magyar néphagyományban* Jelenlévő múlt. Planétás Kiadó Budapest 1998, 95-97. o. PÁVAI István *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje* Budapest 1993, 26-27. o. CSAJÁGHY György *Ősi fúvós hangszerünk: a tárogatósíp* TUÁN Új I évfolyam 5. 1998, 61-73. o.

¹⁰ PÁVAI id. m.

¹¹ A töröksípfélék a modern oboa elődei. A döntő különbség közöttük az, hogy a töröksípok nyelvsípjá szabad rezgésű, míg az oboáé szabályozott rezgésű. Itt a síp a zenész ajkai között van.

¹² A klarinetsíp és a dudákban szóló szimpla nádsípok között már semmilyen kapcsolat nincs. A klarinetsíp kettős nádnyelvből alakult ki úgy, hogy az egyik nádnyelv helyére fából faragott merev nyelvet helyeztek. Kettős nádnyelvű, a klarinét kialakulását megelőző hangszer a kaukázusi népeknél ma is használatos nay, vagy duduk. Ez is eredetileg kettőssíp, tárogató volt. Jellemzője, hogy a sípok az ajkak között helyezkednek el.

¹³ ZÁSZLÓS-ZSÓKA György *A toscanai harangok* A magyar múlt eltitkolt évezredei VI. ANAHITA-NINTIBT. 2001.

¹⁴ Az etruszk tárogatóábrázolások között akad ugyan görög hatást mutató pofaszorítós síp is, de a tarquiniai síp bizonyosan nem ilyen. Az etruszk hangszerekről jó képanyagot közöl Alberto SILIOTTI *Az öröklét hajlékai* c. művében. Gabo Kiadó 2000.

¹⁵ A magyar „honfoglalás” idején már sehol nem használtak széttárt szárú kettőssípokot. A tárogató név csak az ókorból származhat. Nagyon valószínű, hogy az ellenséges érzelmű labancok is tisztában voltak ezzel. A tárogatók mondabeli elégetése így nagyon is elképzelhető valóságnak tűnik. A hangszer ugyanúgy az ókorig visszanyúló, évezredek magyar kultúrára bizonyítéka, mint az esztergomi oroszlánok, vagy Árpád apánk párdücbőr kacagánya.